

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ КРАЄЗНАВЦЯ

*Тарас Гончарук, доктор історичний наук, професор;
Олександр Музичко, кандидат історичних наук, доцент,
ОНУ ім. І. І. Мечникова*

**РЕЦЕНЗІЯ НА: GRZEGORZ SKRUKWA.
O CZARNOMORSKĄ UKRAINĘ. PROCESY
NARODO-WOTWÓRCZE W REGIONIE
NADCZARNOMORSKIM DO 1921 ROKU W
UKRAIŃSKIEJ PERS-PEKTYWIE HISTORYCZNEJ.
POZNAŃ: WYDAWNICTWO NAUKOWE UAM,
2016. 493 s.**

Одним зі свідчень підвищення інтересу до України, її суб'єктивізації у суспільно-політичному та культурному світовому просторі, а водночас й вагомим фактором цього процесу є зростання інтересу до минувшини нашої держави з боку закордонних істориків. Закономірно, що головним чином нами цікавляться вчені з тих країн, що мають з нами так звану «спільну історію»: Польщі, Туреччини, РФ, Румунії, Угорщини. Не менший інтерес викликають наші терени з боку істориків з тих країн, що мали та мають в нас діаспори, національні громади, що викликало інтенсивні контакти: Греція, Італія, Ізраїль, Вірменія, Болгарія та ін. Завдяки українській діаспорі, геополітичним змінам, стійкий інтерес до нашої історії демонструють такі потужні науково держави, як США, Канада, Німеччина.

Іноземні історики досліджують різноманітні аспекти історії України, але найбільший інтерес в українського читача мають викликати узагальнюючі праці. Хоча рецензована праця не охоплює історію усіх українських земель (як праці О. Субтельного, П.-Р. Магочія, Е. Вілсона, А. Капелле-

ра та ін.), вона присвячена історії великого українського регіону – Чорноморській (Південній, Степовій) Україні, що відіграв та відіграє велику роль в історії не лише нашої країни, але й, як мінімум, Європи. Автором цієї праці є doctor habilitatus, ад'юнкт Інституту Східного Університету ім. А. Міцкевича в Познані, Гжегож Скруква. Г. Скруква є автором низки праць, що видані друком у 2008-2016 рр., про історію українського війська часів I світової війни та Української революції 1917-1921 рр., Євромайдан 2013-2014 рр., низки полі-тологічних нарисів на східноєвропейську тематику, в яких значну увагу приділено аналізу загрози «руського мира», місцю Українського Причорномор'я в історичних та сучасних політичних процесах. Цим питанням присвячена низка університетських курсів Г. Скрукви.

Тому рецензована праця є закономірним наслідком відповідних зусиль історика у «південноукраїнському напрямку». Не менш природним виглядає звернення польського історика до причорноморської тематики. Одеса, Миколаїв, Херсон давно є центрами полоністичних студій та міжнаукових зв'язків. Зокрема, згадаймо про кілька наукових конференцій, що були проведені історичним факультетом ОНУ ім. І.І. Мечникова спільно з Опольським університетом, конференції, що проводив у Херсоні та Миколаєві Є. Сінкевич – провідний український полоніст. У 2016 р. в Одесі видано оригінальне дослідження А. Чіхоцької про історію польської громади Одеси. Г. Скруква поставив перед собою непросте завдання дослідження «два в одному»: еволюції сприйняття цього регіону в українській історіографічній традиції та історії етнонаціонального розвитку в Українському Причорномор'ї. Власне, книга має дві частини, в яких висвітлено саме ці дві базові проблеми: історіографічну та суто історичну.

Перша частина охоплює 1-6 розділи, в яких автор, йдучи за хронологією від давнини до Козацької Держави XVII ст., систематизував та проаналізував погляди українських істориків на базові проблеми в історії регіону. Власне, ці проблеми визначив сам автор, врахувавши численні праці істориків та істориків-публіцистів, часто міфологізато-

ров-примордіалістів. Якщо коротко, то головним чином Г. Скруква згрупував проблеми навколо контраверсій щодо «вписування» на перший погляд «не українських» сторінок історії Причорномор'я в український національний проект, як, наприклад, Кримське ханство. Традиційно для західноєвропейської та центральноєвропейської науки, автор розуміє історіографію широко, як поєднання наукових та ненаукових чинників, інтерпретацій та історичної пам'яті. Одним з яскравих прикладів того, як сива історія перетворюється на лакмусовий папірець у питаннях ідентичності, польський історик визначив дискусію про час заснування міста Одеси, відому під вже майже кодовою у колах істориків назвою «Одесі – 600». Нагадаймо, що йдеться про тезу одеського історика О. Болдирева, яку він вперше висловив на поч. 1990-х рр., про те, що заснування Одеси, а відтак і святкування ювілею міста, слід заглибити з кінця XVIII ст. у початок XV ст., пов'язавши з процесами тогочасної українсько-польської колонізації регіону. Г. Скруква загальною правильно, проте дещо спрощуючи, вважає прибічників погляду О. Болдирева одночасно прибічниками української ідеї, а її противників – проросійськими адептами. Передаючи зміст скандальної публікації О. Третьяка про Кочубіїв, як «фальшивку» (с. 202), Г. Скруква, на жаль, не міг вказати на наявність ґрунтовної рецензії на цю публікацію А. Красножона, бо остання з'явилася на сторінках «Південного Заходу. Одесици» 2016 р. (до речі, у рецензованій монографії залучено цілу низку інших публікацій зі згаданого часопису). Також варто зауважити, що проблема визначення віку стосується не лише Одеси, але й багатьох інших населених пунктів краю. З книги Г. Скрукви це не завжди зрозуміло. Адже, наприклад, Г. Потьомкіна автор називає «ініціатором заснування» Севастополя та Катеринослава (с. 256), хоча перший до приходу російської влади був татарським Ахтіаром (про що, до речі, є в книзі на ст. 22 та 260), а другий – польським та запорозьким Кодаком.

У другій частині книги (розділи 7-10, половина її тексту) автор висвітлює історію національних процесів наприкінці XVIII – перших двох десятиліть XX ст., які, на

його думку, призвели до перетворення Причорномор'я на український регіон. У цій частині польський історик великою мірою спирається на праці сучасних одеських істориків (О. Бачинської, Т. Гончарука, Т. Вінцовського, В. Савченка, О. Музичка, А. Мисечка, та ін.), відомих запорізьких істориків, зокрема, класиків у дослідженні Південної України, Ф. та Г. Турченків. Таким чином, і у другій частині відчувається великий історіографічний шар, передусім української історичної перспективи. Докладно висвітлено діяльність українських культурологічних організацій, громади, «Просвіти», події Української революції 1917-1921 рр. на Півдні. Українських патріотів має потішити погляд автора на Одесу XIX ст. як «може навіть найважливіший центр українського національного руху в Російській імперії» (с. 323).

На тлі сучасних непростих відносин між урядами Польщі та України, в українського читача не може не викликати приємного враження справді українська перспектива, з якої написана книга. Разом з тим історик залишається на науковому, об'єктивному ґрунті, оцінюючи події та явища з безсторонніх позицій, автор постійно вписує південноукраїнську ситуацію в контекст європейських порівняльних націєлогічних студій. Прихильність автора до України відбита у багатьох деталях, оцінках і т.п. Наприклад, він абсолютно адекватно сприймає О. Бузину як публіциста (аж ніяк не журналіста), речника «малоросійського ментального проекту», що був вбитий російськими спецслужбами (с. 387). Г. Скруква демонструє досить оптимістичний погляд на українське націотворення в регіоні. На його думку, фактично на 1921 р. регіон повністю увійшов до українського культурно-етнічного поля. «Регіон, що «увійшов» у революцію та громадянську війну як Новоросія, «вийшов» з неї як Південь України». На жаль, подальша та сучасна історія регіону показує, що національно-політичні процеси тут залишаються складними та неоднозначними, як і прогрес у справі «українізації» регіону. Тому й досить спрощеним вважаємо постійний наголос автора по тексту книги на необхідність врахування неукраїнської частини

населення регіону як в історичній, так і у сучасній перспективі. Насправді, у складних реаліях Південної України найчастіше саме українці є національною меншиною, часто не врахованою та применшеною у правах. Такі реалії є важко зрозумілими для західних, зокрема польських, аналітиків. Згадуючи про «вписування» в історіографію та сучасність регіону не-українського населення, автор здебільшого зосереджений на мусульманській складовій (турки, татари). Натомість в книзі бракує єврейської перспективи, такої важливої для історії регіону. Загалом, здається, слід було б яскравіше показати процес «висікання» іскри української національної свідомості з зіткнення та співпраці українців Півдня з іншими конкуруючими та дружніми національними місцевими проектами, що простежується у книзі лише пунктиром. Виклад подій у другій частині книги зосереджений на історії міст Південної України. На нашу думку, бракує «селянської перспективи», що часто була вирішальною в аграрному суспільстві.

Попри те, що автор використав велику кількість літератури, що часто, власне, є водночас і джерелами для дослідження теми, деякі важливі роботи залишилися поза увагою. Передусім, йдеться про статті та кандидатську дисертацію Р. Казанкова «Чорноморський регіон в суспільно-політичній та історичній думці України (кінець XIX-XX ст.)» (захищена у 2012 р.). Можливо, в книзі варто було б більше уваги приділити українській історіографії 1920-х рр., зокрема працям М. Слабченка, О. Оглоблина (стаття «Одеське порто-франко») та ін. Адже у той час була поширена теза про те, що українська людність споконвічно «стихийно тяглася до Півдня, до теплого моря» (слова економіста К. Воблого) й в цьому контексті розглядалося чумацтво (праці Н. Букатеви́ча) та інші явища українського соціально-економічного життя.

Загалом, праця Г. Скрукви є вдалим внеском в історіографію Південної України, що сприяє міждисциплінарним дослідженням регіону, розширенню історіографічних перспектив, інтеграції досліджень південноукраїнських істориків в іноземні студії, їх популяризацію у польському

середовищі. Авторіві вдалося виконати завдання, що він перед собою висував – провести читача крізь суперечливі, контраверсійні, погляди різних істориків та суспільних діячів на історію одного з ключових європейських регіонів. Водночас, Г. Скруква продовжив справу Й. Лелевеля, Т. Падури, М. Грабовського, Ф. Духінського та ін. видатних поляків, що своїми працями сприяли ствердженню українського образу України. Тому поява талановито написаної та прихильної до українців праці польського автора є не випадковістю, а закономірністю.